

YOĞUN BAKIM HEMŞİRELİĞİNDE ETİK İKİLEM

Dilek SAKALLI

Öğr. Gör. Dr., Harran Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü dileksakalli@harran.edu.tr,
Şanlıurfa/Türkiye 0000-0002-9034-2244

Türkan KARACA

Prof. Dr., Harran Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü turkankaraca@harran.edu.tr,
Şanlıurfa/Türkiye 0000-0002-8603-5460

Öz

Yoğun bakım üniteleri hastaların sağlık durumlarının ciddi olduğu, yüksek teknolojinin kullanıldığı ve birden fazla ekibin bir arada bakım sunduğu karmaşık birimlerdir. Bu nedenle yoğun bakım üniteleri etik sorunların da en sık karşılaşıldığı alanlar olmaktadır. Etik ikilem iki ya da daha fazla seçenek olduğunda hangi seçeneğin daha iyi olduğuna karar vermede güçlük çekme olarak tanımlanmaktadır. Literatürde, yoğun bakım hemşirelerinin en sık hasta hakları ihlalleriyle ilgili etik ikilemler yaşadığı ve bulaşıcı hastalığı olan hastalara bakım verirken karşılaştıkları yaygın etik sorunlardan birinin mesleki yetersizlik olduğu belirtilmektedir. Etik ilkeler, sağlık personeline etik sorunların çözümünde rehberlik eden temel kılavuzlardır. Mesleki etikte yaygın olarak kabul edilen üç temel etik ilke ise zarar vermeme, yararlılık, özerklik olup, hasta bakımında hemşirelere rehberlik eden temel prensiplerdir. Etik rehberlerin oluşturulması, eğitimlerin artırılması ve kurumsal destek mekanizmalarının güçlendirilmesi, hemşirelerin etik karar alma süreçlerini kolaylaştırmada kritik rol oynamaktadır. Bu derleme makalesinde, yoğun bakım ünitelerinde yatan hastalara bakım veren hemşirelerin yaşadığı etik ikilemler ve yol gösterici etik ilkeler ile ilgili bilgilerin aktarılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Etik, Etik ikilem, Yoğun bakım hemşiresi

ETHICAL DILEMMA IN INTENSIVE CARE NURSING

Abstract

Intensive care units are complex units where patients' health conditions are serious, high technology is used and multiple teams work together to provide care. For this reason, intensive care units are the areas where ethical problems are most commonly encountered. An ethical dilemma is defined as the difficulty in deciding which option is better when there are two or more options. The literature reports that intensive care units nurses most frequently experience ethical dilemmas related to patient rights violations and that one of the most common ethical problems they encounter when caring for patients with infectious diseases is professional incompetence. Ethical principles are the basic guidelines that guide healthcare professionals in solving ethical problems. Three widely accepted ethical principles in professional ethics are nonmaleficence, beneficence and autonomy, which are the basic principles that guide nurses in patient care. The establishment of ethical guidelines, the enhancement of training and the strengthening of institutional support mechanisms play a crucial role in facilitating the ethical decision-making processes of nurses. This review article aims to provide information about the ethical dilemmas experienced by nurses caring for patients in intensive care units and the guiding ethical principles.

Keywords: Ethics, Ethical dilemma, Intensive care nurse

1. GİRİŞ

Özelleşmiş üniteler olan yoğun bakımlardaki hasta grubunu genel durumu değişken ve yoğun hemşirelik bakımına ihtiyacı olan savunmasız hastalar oluşturmaktadır (1,2). Ayrıca yoğun bakım üniteleri yüksek teknolojinin kullanıldığı oldukça karmaşık üniteler olması nedeniyle bilgi ve becerinin sürekli yenilenmesini gerektiren çalışma alanlarıdır (3). Bu tür faktörler, yoğun bakım ünitelerinde tıbbi ve etik sorunların sıklıkla ve belirgin bir şekilde gündeme gelmesinde önemli bir rol oynamaktadır (4). Etik sorun, etik ikilem ve çıkar çatışması gibi durumları kapsayan bir kavramdır (5). Etik ikilem ise bir eylem sırasında karar verilmesi gereken bir durumda iki değer arasında karmaşa olmasıdır (6). Savunmasız, ağır risk altında olan bu hasta grubunun bakım ve tedavi sürecinde sağlık profesyonelleri, hastalar ve hasta yakınları etik sorunlar ile karşı karşıya kalabilmektedir (7-9). Yapılan araştırmalar, yoğun bakım hemşirelerinin sıklıkla bilgilendirilmiş onam alma, hastaların mahremiyetini koruma, tıbbi kaynakları adil bir şekilde paylaşma, hastaların tanı ve tedavi süreçleri hakkında bilgi verme, terminal dönemdeki hastaların bakımı ve hasta haklarını koruma gibi etik ikilemlerle karşılaştıklarını göstermektedir (9-12).

Hemşireler, özellikle Covid-19 gibi bulaşıcı hastalık tanısı almış hastalarına bakım ve tedavi uygularken enfeksiyona yakalanma korkusu, tedavinin başarısız olması ve ölüm oranının yüksek olması gibi bulaşıcı hastalıkların tedavi edilmesinin getirdiği etik zorluklarla yüzleşmek durumunda kalmaktadırlar (13). Buna ek olarak, Covid-19 gibi pandemik süreçlerde artan hasta yoğunluğu ve iş yükü karşısında hemşirelerin yetersiz kalması, yoğun bakım ünitelerinde daha ağır hastalar için yer açılması amacıyla stabil durumda olan hastaların tercih edilmesi, hasta ya da yakınlarının tedaviye karşı direnç göstermesi, hayati tehlike arz eden durumlara rağmen taburculuk taleplerinin yapılması, kaynak eksiklikleri ve hastaların mahremiyetinin sağlanması gibi bir dizi etik sorun ortaya çıkmaktadır (12,14,15). Bu derleme makalesinde, yoğun bakım ünitelerinde yatan hastalara bakım veren hemşirelerin yaşadığı etik ikilemler ve yol gösterici etik ilkeler ile ilgili bilgilerin aktarılması amaçlanmıştır.

2. YOĞUN BAKIM HEMŞİRELİĞİNDE ETİK İKILEM

2.1. Etik İkilem Kavramı

Etik ikilem, bireyin doğru kararı verme sürecinde bir çatışma yaşamaması ve birden fazla seçenek arasında en uygun olanı belirlemede zorlanması olarak tanımlanmaktadır (9,16). Sağlık bakımındaki etik ikilemler profesyonel eylemlerde ve hasta bakım kararlarında iki değer arasında çatışma olduğu durumlarda yaşanır (17). Yoğun bakım üniteleri hemşirelerin etik sorunlarla çok sık karşılaştıkları alanlardan birisidir. Bu birimlerde hemşireler bilgilendirilmiş onamla ilgili, hastaların mahremiyetinin ihlal edilmesi, hasta hakları, yaşam sonu bakım gibi konularda etik sorunlar yaşamaktadırlar. Hastaların sağlık bakımlarının ağır olması, bulaşıcı hastalıkların yaşanması, hemşire-hasta oranının düşük olması gibi sebepler yoğun bakım ünitelerinde hemşireler üzerinde daha fazla etik sorunlar oluşturmaktadır (18). Yoğun bakım ünitelerinde hemşirelerin yaşadığı etik ikilemlerin araştırıldığı çalışmalarda çıkar çatışmaları en çok görülen etik sorunlar arasında yer almaktadır (9,12). Özellikle Covid-19 salgını gibi durumlarda yoğun bakım ünitelerinde daha ağır durumda olan hastalara yer açabilmek için daha iyi durumdaki hastaların seçilmesi ve kliniğe alınması, solunum destek cihazlarının adil kullanımının sağlanması, hekimlerin yapması gereken görevlerin hemşireye verilmesi, hasta veya yakınlarının tedavi reddi ve hayati risk bulunmasına karşın taburculuk talebinde bulunulması hemşireleri etik ikilemde bırakarak hekim ve hasta yakınları arasında çıkar çatışması yaşamalarına neden olabilmektedir (14). Bu bağlamda aslında etik ikilemi ortadan kaldıracak olan bakım önceliği ve bakımın niteliği konularında uluslararası bir standart belirlenmesi önerilmektedir (12). Ayrıca hemşirelerin yaşadıkları etik ikilemler, iş yaşam kalitelerini ve işten ayrılma niyetlerini etkilemektedir (19). Pandemi döneminde yapılan bir çalışmada yoğun

bakım hemşirelerin etik ikilem yaşama durumlarının duygusal tükenmişlik ve işten ayrılma niyeti ile pozitif anlamda ilişkili olduğu belirtilmiştir (20).

2.2. Etik İkilem Yaşanılan Durumlar

2.2.1. Hasta Hakları ve Hasta Mahremiyeti

Yapılan çalışmalarda, yoğun bakım hemşirelerinin en sıklıkla hasta hakları ihlali konularında etik ikilem yaşadıkları ortaya konulmuştur (16,21). Yoğun bakım hemşireleri durumu kritik hastalar ile iletişim kurmanın, tedavi ve bakım planlarını anlatmanın, onam almanın imkânsız olduğu durumlarda hasta hakları ihlali olduğunu belirtmişlerdir (22). Bu durumlarda, hastaların tedavi ve bakım planlarına dair bilgi alma hakkı, hekim/hemşire ve tedaviyi seçme hakkı, kişisel bilgilerinin saklı kalma hakkı gibi hasta haklarının ihlal edilmesi söz konusudur (13). Salgın gibi durumlarda hasta sayısının hızla artmasına bağlı olarak yoğun bakım yatak kapasitesinin üzerinde hasta bakmaya başladıklarını ve bu durumun hasta mahremiyetini ikinci plana atılmasına neden olduğunu da belirtmişlerdir (10,23). Ayrıca durumu kritik olan ve iletişim kuramayan hastaların onam verdiği ve tedaviyi kabul ettiği düşünülerek bireyler karar verme haklarından mahrum bırakılmıştır (15). Hemşireler, sağlık sistemi içinde hasta hakları savunucusu olarak hastanın bilgilendirilmesi ve onamının alınması, tıbbi sürecin gereksiz işlemlerden arındırılması ve genel olarak hastadan yana eylemde bulunmasının sağlanmada rol oynamaktadır.

2.3. Yol Gösterici Etik İlkeler

Etik ilkeler, sağlık personeline etik sorunların çözümünde rehberlik eden temel kılavuzlardır ve bir araştırmada hemşirelerin karşılaştıkları etik sorunları çözmek için en çok başvurdukları seçeneklerin başında etik ilkeler (%28,19) yer aldığı belirtilmiştir (24). Temel sağlık hizmetlerinin sunulmasında etik ilkelerin ana amacı, mümkün olan en fazla sayıda hastaya en büyük yararı sağlamaktır (12). Yoğun bakım sürecinde, hastaların öncelikli ihtiyaçları belirlenmeli ve sınırlı kaynakların doğru bir şekilde dağıtılması için zarar vermeme, yararlılık ve özerklik ilkeleri göz önünde bulundurulmalıdır (25). Gizlilik ilkesi çerçevesinde, hasta bilgileri yalnızca kişinin izniyle paylaşılmalıdır. Ancak, yüksek ölüm ve sakatlık oranları ile Covid-19 gibi bulaşıcı hastalıklar göz önünde bulundurulduğunda, gizlilik kamu sağlığı yararları doğrultusunda sınırlandırılabilir (14). Ayrıca, hastane sistemlerinin pozitif vakaları kamu kurumlarına bildirmesi önemlidir, böylece tedavi ve bakım kararlarının yanı sıra kaynakların doğru şekilde yönlendirilmesi için gerekli veriler elde edilebilir (26).

2.3.1. Zarar Vermeme

Yapılan araştırmalarda, hemşireler zarar vermeme ilkesini, deneyimsizlik ve gerekli önlemlerin alınmaması nedeniyle hastanın zarar görmesi olarak ifade etmişlerdir (16,27). Zarar vermeme ilkesi, hiçbir şekilde birine zarar vermemek, zararlı davranışlardan kaçınmak ve insanların zarar görmemesini sağlamak anlamına gelir. Bu ilke, uygulamaların her zaman kendi faaliyet alanında yapılması gerektiğini vurgular. Ayrıca, nitelik veya vasıf gerektirmeyen görevlerin asla yerine getirilmemesi ve doğru bilgi verilmesi gerektiğini ifade eder (10).

2.3.2. Yarar Sağlama

Diğerleri için en iyi olanı yapma, yarar ve zararlar arasında bir denge kurmaktır. Bu, özenli bakım ile terminal dönemdeki tüm hastaların tedavi edilmesini ifade eder. Bu ilkeye göre her hasta, saygı ve nezaketle tedavi edilmelidir. Araştırmalar, hemşirelerin yarar sağlama ilkesini, bakım

verdikleri bireylere güncel bilgi ve teknolojiyi kullanarak güvenli hemşirelik hizmeti sunma olarak tanımladığını göstermektedir (10,28).

2.3.3. Özerklik İlkesi

Özerklik ilkesi, kişisel özgürlüğü ve bireyin istediği her şeyi seçme hakkını ifade eder. İnsan onurunu korumayı gözeten bu ilke, her bireyi ve onların değerlerine, inançlarına ve düşüncelerine saygı göstermeyi içerir. Bu ilkeye göre, hastanın kendi tedavi ve bakım sürecinde söz sahibi olma hakkı vardır (9,16). Ayrıca, bu ilke, tüm tedavi ve prosedürlerde hastanın iznini garanti eder, ileri direktiflerle ilgili devlet yasaları ve politikalarla uyumludur, imzalı onam alınmadıkça hastanın bilgileri açıklanamaz, hastanın mahremiyeti korunur ve hastanın bakımına dahil olmayan meslekten kişilere hasta hakkında bilgi verilmez (27).

2.3.4. Otonomi

Otonomi, bireylerin kendi kararlarını alma hakkıdır. Bu, insanların özerk bir birey olarak saygı görmesi ve kişisel değer yargıları ile düşüncelerine dayalı aldıkları kararların tanınması anlamına gelir (9,10). Hemşirelik uygulamalarında otonomi ilkesinin hayata geçirilmesinde karşılaşılan zorluklardan biri, hastaların farklı yeteneklere sahip olmalarıdır. Bu yetenekler, içsel ve dışsal sınırlamalarla ilişkilendirilerek değerlendirilir. İçsel sınırlamalar; zihinsel yetenekler, bilinç düzeyi, yaş ve sağlık durumu gibi faktörlerden kaynaklanırken, dışsal sınırlamalar; hastane ortamı, mevcut bakım imkanları, bilgilendirme durumu ve maddi kaynaklar gibi etkenlerle şekillenir (26).

2.3.5. Doğruluk

Doğruluk, verilen sözlerin yerine getirilmesi, doğruyu söylemek, yalanlardan kaçınılması ve başkalarını kandırmaktan uzak durulması anlamına gelir (16). Doğruluk, insanların birbirlerine duyduğu güvenin temelini oluşturur ve karşılıklı saygının bir göstergesi olarak kabul edilir. Sağlık sektörü özelinde de doğruluk, kişiler arası ilişkilerde önemli bir değer taşır (14).

2.3.6. Adalet

Adalet, bireylere eşit ve tarafsız bir şekilde davranmaktır. Adalet ilkesinin temelinde, hastaların aynı şekilde tedavi edilmesi ve farklı ihtiyaçları olanların ise gereksinimlerine göre ayrı bir şekilde ele alınması gerekliliği bulunmaktadır. Hemşirenin, bakım sorumluluğunu taşıdığı hastalar arasında adil bir bakım dağılımı yapabilmesi önemlidir. Bu, benzer bakım ihtiyaçları olan hastaların benzer hizmetlerden yararlanması, daha fazla bakım ihtiyacı olanların ise daha fazla bakım alması anlamına gelir (14).

2.3.7. Mahremiyet ve Sır Saklama

Mahremiyet, bireyin özel hayatı ve aile yaşamına dair bilgilerin gizliliğine saygı gösterilmesi ve bu bilgilerin ifşa edilmemesini ifade eder. Mahremiyet ve sır saklama kavramları birbirine bağlıdır; birisi olmadan diğeri anlam kazanmaz. Mahremiyetin korunması, sır saklama ile sağlanır. Yasalar, özel yaşamın gizliliği ve mahremiyet ilkesinin korunmasına büyük önem atfetmektedir. Cerrahi hemşireler, sağlık hizmeti verdikleri hastalarının fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan korunmasından ve mahremiyetin sürekliliğinin sağlanmasından sorumludur. Ayrıca, cerrahi hemşireler hastalarından ve ailelerinden edindikleri bilgileri, yasal zorunluluklar ve hayatı tehdit eden durumlar dışında, hastanın izni olmadan başka kişilerle paylaşamaz (24). Hemşireler, hastalarından ve ailelerinden aldıkları bilgilerin gizliliğini korumakla ve bu bilgilerin kayıtlarının güvenliğini sağlamakla yükümlüdür. Ayrıca, hastanın bakımına doğrudan ilgisi olmayan kişilerin bu bilgilere erişmesini engellemek de onların sorumluluğundadır. Cerrahi hemşireler, edindikleri bilgilerin bildirilmesi gerektiği

durumlarda, bu bildirimlerin sonucunda oluşabilecek zararlardan hastayı koruyacak önlemleri almakla da yükümlüdür (26).

2.4. Bulaşıcı Hastalıklarda Etik Sorunlar

2.4.1. Mesleki Yetersizlik

Yoğun bakım hemşireleri, bulaşıcı hastalığa sahip hastalara bakım verirken karşılaştıkları ortak etik sorunlardan birinin mesleki yetersizlik olduğunu belirtmişlerdir (14,29). Hemşireler, özellikle Covid-19 gibi yeni tanımlanan hastalıklarla ilgili bakım verdiklerini ve bu konuda yeterli deneyime sahip olmadıklarını ifade etmişlerdir. Salgın döneminde hemşireler, sınırlı kaynaklarla çok sayıda hastaya bakım sağlamak zorunda kalmış ve çeşitli zorluklarla karşılaşmışlardır (30). Özellikle yoğun bakım hemşireleri, hastalığın bulaşma riski yüksek olan, entübasyon, aspirasyon, resüsitasyon ve ağız bakımı gibi yakın temas gerektiren solunum sistemi uygulamalarını gerçekleştirmektedirler. Yapılan bir kalitatif çalışmada, hemşireler, kısa bir süre içinde yeni tanımlanan bulaşıcı hastalıklara (SARS, Covid-19) sahip hastalara bakım verme konusunda gerekli bilgi ve becerileri edinmediklerini ve yeterli deneyimlerinin olmadığını belirterek mesleki yetersizlik hissettiklerini ifade etmişlerdir (13). Ayrıca, bu dönemde birçok sağlık çalışanı, hastaları tedavi etmek için ellerinden geleni yaparken, bazıları ise işe gelmeyi reddetmiş ve sonuç olarak işten ayrılma ya da istifa etme kararı almıştır (31). Bu durum, yoğun bakım ünitelerinin merkezinde yer alan hemşirelere salgın sürecinde çok daha fazla görev ve sorumluluk yükleyerek mesleki yetersizlik yaşanmasına yol açmıştır.

3. SONUÇ

Yoğun bakım ünitelerinde görev yapan hemşireler, hastaların durumlarının kritik olması nedeniyle etik ikilemlerle sık karşılaşmaktadırlar. Bu ikilemler genellikle hasta hakları, mahremiyet, bilgilendirilmiş onam, kaynak dağıtımı ve yaşam sonu bakım gibi konularda yaşanmaktadır. Özellikle Covid-19 gibi pandemiler sırasında iş yükünün artması, kaynak kıtlığının yaşanması ve hasta önceliklendirme gerekliliği hemşireler için etik sorunları daha da belirgin duruma getirmiştir.

Yoğun bakım hemşirelerinin etik karar vermelerini yönlendiren temel etik ilkeler; zarar vermeme, yarar sağlama, özerklik, adalet ve mahremiyet gibi kavramlara dayanmaktadır. Bu ilkeler, hemşirelerin bakım süreçlerinde adil davranmasına, hastaların haklarını korumasına ve hasta mahremiyetini gözetmesine rehberlik etmektedir. Ancak, yoğun bakım ortamının doğası gereği hemşirelerin etik kararlarında zorlanması, iş yaşam kalitelerini ve tükenmişliklerini olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle, etik ikilemleri azaltmak için uluslararası standartlara dayalı etik rehberlerin oluşturulması, hemşirelerin etik karar alma süreçlerini destekleyecek eğitimlerin artırılması ve kurumsal destek mekanizmalarının güçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

1. Aybar DÖ, Kılıç SP. Bir üniversite hastanesinde çalışan yoğun bakım hemşirelerinin karşılaştıkları etik sorunların stres düzeylerine etkisi. Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi. 2020;10(1):29-35.
2. Küçükkeleş GE, Palaz SÇ. Yoğun bakım hemşirelerinin mahremiyet bilinci ve hemşirelik bakımındaki etik tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi: Hemşirelerin mahremiyet bilinci ve hemşirelik bakımındaki etik tutumu. Göbeklitepe Sağlık Bilimleri Dergisi. 2023;6(13).
3. Aktura SC, Aslan H. The ethical attitudes for nursing care of nursing students and their ability to manage patient expectations. Medicine. 2022;11(2):452-6.
4. Gül Ş, Genç Kuzuca İ, Yalım NY. Hemşirelerin etik eğitiminin meslek hayatına yansımaları konusundaki görüşleri. Türkiye Biyoetik Dergisi. 2016;3(2):85-97.

5. Larkin ME, Beardslee B, Cagliero E, et al. Ethical challenges experienced by clinical research nurses: a qualitative study. *Nurs Ethics*. 2019;26(1):172-84.
6. Cerit B, Öztürk E. Yoğun bakım hemşirelerinin ahlaki duyarlılığı ile etik karar verebilme düzeyi arasındaki ilişkinin belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*. 2021;14(2):116-23.
7. Fernandes MI, Moreira IM. Ethical issues experienced by intensive care unit nurses in everyday practice. *Nurs Ethics*. 2013;20(1):72-82.
8. Webb MS, Passmore D, Cline G, Maguire D. Ethical issues related to caring for low birth weight infants. *Nurs Ethics*. 2014;21(6):731-41.
9. Kırşan M, Yıldırım D, Ceylan B, Korhan EA, Uyar M. Yoğun bakım ünitelerinde etik sorunlar: sistematik derleme. *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*. 2018;26(2):57-65.
10. Yönt GH, Korhan EA, Dizer B, Koyuncu R. Hemşirelerin yoğun bakım ünitelerinde yaşadıkları etik sorunların belirlenmesi. *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*. 2013;21(2):74-8.
11. Teixeira C, Ribeiro O, Fonseca AM, Carvalho AS. Ethical decision making in intensive care units: a burnout risk factor? Results from a multicentre study conducted with physicians and nurses. *J Med Ethics*. 2014;40(2):97-103.
12. Palandöken EA. COVID-19 pandemisi ve hemşireler için etik sorunlar. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 2020;5(2):139-42.
13. Jia Y, Chen O, Xiao Z, Xiao J, Bian J, Jia H. Nurses' ethical challenges caring for people with COVID-19: a qualitative study. *Nurs Ethics*. 2021;28(1):33-45.
14. Leblebicioğlu H, Aktaş FN. Covid-19 salgınıyla mücadele: yoğun bakım hemşireliği meslek ve kişisel etik perspektifi. *Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi*. 2020;24(EK-1):73-80.
15. Li Q, Guan X, Wu P, Wang X, Zhou L, Tong Y, et al. Early transmission dynamics in Wuhan, China, of novel coronavirus-infected pneumonia. *N Engl J Med*. 2020;382(13):1199-205.
16. Karaca T, Özkan SA. Intensive care nurses' ethical challenges caring for people with COVID-19: a qualitative study. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*. 2021;12(4):753-9.
17. Fry ST, Johnstone MJ. *Ethics in nursing practice: a guide to ethical decision making*. 3rd ed. USA: Blackwell Science Ltd; 2008.
18. Ahmed FR, Al-Yateem N, Hijji FH, Al Dweik G, Alkawaldehy M, Subu MA, et al. A multi-country mixed-method study identifying the association between perceived ethical work climate and problems among critical care nurses. *BMC Nurs*. 2024;23(1):209.
19. Lesińska-Sawicka M, Kızıllırmak A. Attitudes of nursing students towards ethical values: Comparative study in two countries. 2023.
20. Kalaycioglu O, Sert-Ozen A, Yeşiladağ A. To stay or leave? Consequences of ethical dilemma experienced by nurses in the intensive care units. *J Bus Ethics*. 2024;1-16.
21. İbrahimioğlu Ö. Son dönem yoğun bakım hastalarının bakımında etik sorunlar ve etik yaklaşım. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*. 2017;4(3):216-20.
22. Karademir N, Ergün Y. JCI akreditasyon belgesine sahip özel hastanelerde çalışan yoğun bakım hemşirelerinin etik duyarlılığı ve etik ikilemleri. 2. Uluslararası 8. Ulusal Yoğun Bakım Hemşireliği Kongresi; 10-13 Ekim 2018; Marmaris.
23. Kaya N, Terzi B. Intensive care patient' nursing care. *Yoğun Bakım Derg*. 2011;1:21-5.
24. Tel H. Ethical problems frequently encountered in the intensive care units. *Cumhuriyet Nurs J*. 2012;1(1):30-8.
25. Büken NÖ. Yoğun bakım ünitelerinde etik karar verme ve hastane etik komiteleri. *FLORA*. 2011;16(2):51-60.
26. Dikmen Y. An observation on the moral sensibility of intensive care nurses. *Cumhuriyet Nurs J*. 2013;2(1):1-7.
27. Öztürk H. Yoğun bakım hemşirelik hizmetlerinde etik. *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*. 2010;18(3):183-91.
28. Bull EM, Sørlie V. Ethical challenges when intensive care unit patients refuse nursing care: a narrative approach. *Nurs Ethics*. 2016;23(2):214-22.
29. Young HM, Fick DM. Public health and ethics intersect at new levels with gerontological nursing in COVID-19 pandemic. *J Gerontol Nurs*. 2020;46(5):4-7.

30. Angelos P. Surgeons, ethics, and COVID-19: Early lessons learned. *J Am Coll Surg.* 2020. doi: 10.1016/j.jamcollsurg.2020.03.028.
31. Şenocak SÜ, Yüksel R, Arslantaş H. Koronavirüs hastalığında hemşireler için etik sorunlar. *Bingöl Üniversitesi Sağlık Dergisi.* 2024;5(2):302-10.
32. Demirsoy N, Türe Yılmaz A, Şaylıgil Ö. Hemşirelerin etik ikilemlere yaklaşımları: bir kamu hastanesi örneği. *J Hum Sci.* 2018;15(3):1568-83. Available from: <https://jhumansciences.com/ojs/index.php/IJHS/article/view/5354/2598>.